# PROPHETIC NICHE IN THE VIRTOUS CITY

Hikmet YAMAN, Prophetic Niche in the Virtous City: The Concept of Hikmah in Early Islamic Thought, Brill, Leiden-Boston, 316 str.

U svojoj "Poslaničkoj niši u gradu vrline", Hikmet Jaman (Yaman) razmatra značenje koncepta *ḥikma*, koji se obično prevodi kao „mudrost", te odnos ovoga pojma naspram drugih ključnih značenja koja su se razvijala u intelektualnom miljeu islamske civilizacije tokom rane faze razvoja islamske misli. Jamanov fokus je tekstualna analiza i komparacija značenja *ḥikma* unutar četiri osnovna intelektualna konteksta u kojima se ovaj pojam razvijao, a što je predstavljeno sa četiri poglavlja njegovog djela: 1) *ḥikma* u ranoj arapskoj leksiografiji, 2) *ḥikma* u ranoj islamskoj egzegetskoj literaturi, 3) *ḥikma* u ranoj sufijskoj literaturi i 4) *ḥikma* u ranoj filozofskoj literaturi. Njegovo opsežno razmatranje doprinosi detaljnom uvidu u značenje i razvoj ovog pojma unutar rane islamske misli, pri čemu se oslanja na analizu predislamskih izvora, sufijske i filozofske literature, kao i rukopisa i predaja. Jamanovo djelo se tako bavi analizom najranije naučne građe islamske civilizacije, njenom kontekstualizacijom i komparacijom, te je kao takvu predstavlja modernom čitateljstvu.

Jamanova komparacija započinje semantičkom analizom korijena *ḥkm* u semitskim jezicima, kao i razmatranjem značenja pojma *ḥikma* među semitskim narodima prije i tokom rane faze pojave islama, fokusirajući se na leksikološka djela i rječnike kur›anskog vokabulara. Značenja u ovom kontekstu se odnose uglavnom na ‹obuzdanost›, ‹pravdu›, ‹znanje›, te na ‹spriječavanje nepravde›, ‹eliminaciju neznanja› i sl. Potom analiza prelazi na značenja određena kontekstom kur'anskog teksta, sa fokusom na određenje *ḥikma* kao mudrosti i savršenstva, a koje se primarno odnosi na Boga, te u sekundarnom značenju predstavlja blagodat i dar odabranim ljudima od strane Tvorca. *Hikma* je tako pojam kojim se opisuje odnos između Stvoritelja i stvorenja kao i odnos između uzvišenog oblika znanja i znalca. Upravo kur›anski tekst otkriva da se pojam *ḥikma* mora razumijeti raznovrsno, kao splet mnoštva komplementarnih značenja, što se često zanemaruje u modernim analizama koje se fokusiraju na značenje „mudrosti." Razmatranje koje se, ne bez razloga, direktno nastavlja na ovo jeste značenje i detaljne analize definicija *ḥikma* u spisima ranih sufijskih velikana (među kojima su predaje koje se vezuju za Hasan al-Basrīja i Dzafera al-Ṣādika, kao i spisi al-Muḥāsibīja, al-Bagdādīa, al-Nūrīja

i al-Tirmiḍīa), a koje se vezuje za koncepte ‹znanja› (‹*ilm*), ‹spoznaje› (*ma›rifah*), ‹intelekta› (‹*aql*), ‹srca› (*qalb*) i ‹razumijevanja› (*fiqh*). U ovom kontekstu *ḥikma* ima primarno epistemološko značenje koje se, zajedno sa drugim „mističkim“ pojmovima, ogleda i u praktičnom djelovanju, tj. ima svoje striktne etičke implikacije. *Hikma*, kako naglašava Jaman, ovdje nema značenje teorijskog, tj. spekulativnog znanja, već saznanja koje je rezultat duhovnog uzdizanja prema Bogu. Na kraju, analiza koncepta *ḥikma* završava objašnjenjem konteksta koji se razvijao pod uticajem grčke antičke misli na rane islamske filozofe (al-Kindīja, al-Fārābīja i Ibn Sīnu), sa fokusom na njihovo određivanje ovog pojma, njegove praktičke implikacije, a posebno ističući važnost odnosa između mudrosti i teorijskog saznanja. Filozofsko insistiranje na vezi između *ḥikma* i *aqla*, tj. intelekta, svakako predstavlja *specificum* njihovog nazora. Ovaj nazor nastoji da se uzdigne do teorijskog objašnjenja apsoluta putem kooperacije logike, kao univerzalnog oruđa spoznaje i metafizike, tj. znanja o biću uopšte i o Bogu kao pojedinačnom. Pa ipak, islamska filozofija, iako snažno pod uticajem grčke misli, ipak zadržava i svoj autentični pristup odnosu između mudrosti i mudraca i to kroz jedinstvenu interpretaciju odnosa između poslaničkog uma i Boga. Za islamske filozofe *ḥikma* predstavlja najprestižnije postignuće ljudske vrste, koje nije privilegija samo jedne religije, već je otvorena za doprinose svake civilizacije i generacije ljudi u prošlosti i budućnosti.

Jaman uviđa da dosadašnje analize nisu dostatno obuhvatile kompleksnost značenja pojma *ḥikma*, niti su na adekvatan način pristupile komparaciji smislova unutar kojih se ovaj pojam razvijao kroz kolektivnu upotrebu ranih islamskih autora. Zapravo, moderne analize se u glavnom fokusiraju na značenje koje odgovara grčkom *sophia*, a koje se najčešće prevodi sa „mudrost“. Iako je grčki uticaj na razvoj arapske naučne terminologije nesumnjiv, te iako pojam *ḥikma* u potpunosti odgovara antičkom grčkom značenju „mudrosti,“ Jamanov fokus je na autentičnim značenjima koja su se razvijala unutar islamskog civilizacijskog konteksta. Razlog je ideja da su dosadašnja razmatranja u mnogome suzila opseg koji *ḥikma* obuhvata, što je dovelo do raznih pogrešnih interpretacija i zanemarivanja jedinstvenih implikacija koje ovaj pojam sadrži.

Vladimir LASICA,
Marmara Univerzitet,
Institut za društvene nauke
Odsjek za islamsku filozofiju (PhD),
E-mail: lasoov@gmail.com